

Tussen Ambachtsman en Kunstenaar: De Artisan

Postgraduaatopleiding Compositie, Conservatorium Maastricht.

Essay door Mathieu Daniël Polak, Maart 2025

Inleiding

De scheiding tussen ambacht en kunst lijkt vanzelfsprekend: ambacht gaat over techniek en traditie, terwijl kunst over expressie en vernieuwing gaat. Maar deze tegenstelling is misleidend. In de praktijk zijn er talloze makers—van componisten tot vioolbouwers—die zich op het snijvlak van beide bewegen. In dit essay onderzoek ik hoe ambacht en kunst zich tot elkaar verhouden en introduceer ik de 'artisan' als een figuur die deze twee werelden verbindt.

Ambacht

In de kern van het woord "ambacht" ligt de betekenis van beheersing en vaardigheid. Het woord zelf stamt waarschijnlijk uit het Proto-Germaans "ambahti" dat verwant is aan het Latijnse "ambactus" (dienaar/vazal). In de Middeleeuwen kreeg "ambacht" in het Nederlands de betekenis van een gespecialiseerd vak of beroep, vaak uitgevoerd door gilden (zoals bakkers, smeden of timmerlieden). Ambacht gaat niet alleen om het technische kunnen, maar ook om de zorgvuldigheid en precisie waarmee een ambachtsman zijn werk uitvoert. Het doel is om een bepaald niveau van perfectie te bereiken binnen de grenzen van een bepaald vakgebied. Een meubelmaker, bijvoorbeeld, maakt een stoel met precisie, met gebruik van eeuwenoude technieken die van generatie op generatie zijn doorgegeven. Een uitvoerend musicus mag gezien worden als een dienaar van de muziek want hij stelt zich in dienst van de compositie en de intenties van de componist. Toch is er een artistieke kant: een musicus voegt bewust en onbewust interpretatie, expressie en persoonlijke nuances toe. Een puur mechanische uitvoering zou binnen het ambachtveld blijven maar de musicus schakelt tussen ambacht en kunst, essentieel voor het grotere geheel maar niet persé de hoofdrolspeler. Een muzikleraar is een dienaar van de muziek maar ook van zijn leerlingen. Hij begeleidt en ontsteekt het vuur van muzikaliteit in anderen maar speelt vaak zelf geen hoofdrol op het podium. Zijn invloed is essentieel; zonder goede leraren zouden er geen grootmeesters zijn. Het geven van les gaat verder dan alleen techniek. Een goede docent helpt een leerling zelfstandig denken over muziek.

Kunst

Het woord "kunst" gaat etymologisch terug op het Oudnederlands en is verwant aan de begrippen kunde & kunnen. Het gaat over vaardigheid, bekwaamheid of geleerdheid. Dit sloeg in de oorspronkelijke betekenis niet alleen op de schone kunsten maar ook op wetenschap en ambachtelijke technieken. In de Middeleeuwen werd een arts bijvoorbeeld een "meester in de geneeskunde" genoemd. Pas in de 18de eeuw verschoof de betekenis van kunst naar wat we daaronder vandaag de dag verstaan. Nu slaat kunst vooral op

disciplines als schilderkunst, beeldhouwkunst, literatuur, theater, muziek en dans. Het Engelse woord "art" komt van het Latijnse "Ars" (genitief: Artis). Het betekent: vaardigheid, techniek, kennis, ambacht. Het laat zich goed vergelijken met het woord "kunst." Ook hier heeft het woord (Art) zich gaandeweg ontwikkeld naar een kunnen dat ambacht overstijgt, een kunnen met visie, persoonlijke inbreng en vernieuwing.

De Artisan

Een artisan is iemand die een ambacht op hoog niveau beheerst en vaak unieke producten maakt. Hij maakt gebruik van traditionele technieken, heeft oog voor detail en wil dat zijn producten een unieke uitstraling hebben. Denk aan een chocolatier of een banketbakker. In sommige culturen, is het artisan zijn een trots beroep. Er bestaan gildes en certificaten voor ambachtlieden die traditionele methodes in ere houden. Hoewel artisans vaak werken met traditionele methoden, zijn ze niet persé behoudend. In veel gevallen combineren ze eeuwenoude technieken met moderne innovatie om unieke producten te creëren. Als voorbeeld van een artisan in de muziek zou bijvoorbeeld Antonio Stradivarius (1644-1737) genoemd kunnen worden. Hij was een Italiaanse vioolbouwer die experimenteerde met houtsoorten en laksoorten wat bijdroeg aan de unieke klank van zijn violen. De artisan bevindt zich op de grens tussen ambacht en kunst. Hij respecteert en beheerst traditionele technieken maar durft die ook te vernieuwen en ermee te experimenteren.

Kitsch

Kitsch verwijst naar objecten of culturele uitingen die als sentimenteel, overdreven, smakeloos of oppervlakkig worden beschouwd. Het woord wordt vaak gebruikt voor producten die proberen kunstzinnig of verfijnd te zijn, maar die in werkelijkheid als goedkoop of cliché worden ervaren. De oorsprong van het woord *kitsch* is niet helemaal zeker, maar het lijkt afkomstig te zijn uit het 19de-eeuwse Beieren. Het woord "kitsch" zou kunnen komen van het Duitse werkwoord *kitschen*, dat 'rommel verzamelen' of 'samenrapen' betekent. Kunst, in onze tijd, streeft naar originaliteit, diepgang en betekenis, terwijl kitsch vaak bedoeld is om makkelijk te consumeren en te behagen. Achter kitsch lijkt een onoprechte intentie schuil te gaan. De componist speelt met emoties die opgeroepen worden bij het horen van bijvoorbeeld lange hoge viooltonen (sentiment), een serie overmatige secunden in de melodie (verwijzend naar Joodse of Balkanklanken), eindeloze herhalingen als in sommige minimale muziek (starend in het eindeloze niets). Om goede kitsch te maken dient de "kitschenaar" een uitstekend ambachtsman en een middelmatig kunstenaar te zijn. Toch kan het wel degelijk zo zijn dat iemand die "kitsch" lijkt te maken dat uit volle overtuiging doet. Zijn werk wekt argwaan op maar die argwaan hoeft niet terecht te zijn.

De Kunstenaar: Dialoog en Vernieuwing

Waar de ambachtsman zich richt op het beheersen van techniek en de artisan een eigen signatuur vindt en technieken uitbouwt, zoekt de kunstenaar naar expressie en vernieuwing. De kunstenaar is niet tevreden met het simpele navolgen van bestaande normen; hij wil uitdagen, verkennen, en herdefiniëren wat mogelijk is. Dit wordt duidelijk als we de filosofie van Hegel in overweging nemen, in zijn opvatting over dialectiek. Hegel beschrijft een proces waarbij een these (een uitgangspunt) in conflict komt met een antithese (een

tegengestelde gedachte), wat resulteert in een synthese (een nieuwe vorm van begrip). Dit proces kan worden toegepast op de manier waarop een kunstenaar werkt: hij begint met een idee of techniek, bots met de beperkingen daarvan, en creëert uiteindelijk iets nieuws dat verder gaat dan het oorspronkelijke idee¹.

Ludwig van Beethoven is een perfect voorbeeld van een kunstenaar die zich niet tevredenstelde met de bestaande muzikale normen. Zijn werk is doordrenkt van een innerlijke dialoog, waarbij hij constant zijn eigen composities herzag en verbeterde, soms tot de grenzen van zijn eigen capaciteiten. Zijn werk was niet alleen een uitdrukking van zijn eigen emoties, maar ook van een voortdurende strijd met zijn eigen creatieve proces. Beethoven was een voorbeeld van Hegeliaanse dialectiek in muziek, waarin de antithese van zijn muzikale ideeën resulteerde in een radicale vernieuwing van de symfonische vorm. De kunstenaar is in voortdurende dialoog met zichzelf, zijn materiaal, en zijn publiek, en deze dialoog is essentieel voor de creatie van iets nieuws.

Graag zou ik willen opperen dat de kunstenaar in mijn optiek zich soms onderscheidt van de artisan doordat hij iets voor zich ziet dat werkelijk nog helemaal niet bestaat en zoekt naar de middelen om dat te realiseren. Een componist die bijvoorbeeld een formule uit de wiskunde omzet in muziek. In dat geval vindt er een kruisbestuiving plaats tussen twee of meer disciplines. Daar waar een ambachtsman een muziekstuk maakt dat goed ambachtelijk is, een artisan iets toevoegt of weglaat om vernieuwing en verfrissing aan te brengen, zou een kunstenaar zoals beschreven in dit model in zijn werk iets introduceren waar niemand ooit aan had kunnen denken². Wellicht mag deze categorie "kunstenaar-genie" genoemd worden?

Kan Kunst zonder ambacht bestaan?

Friedrich Nietzsche: "Elke echte geest groeit tegen de stroom in. De school voedt functionarissen, geen scheppers." In dit citaat zou men kunnen lezen dat theoretische vorming een toekomstige kunstenaar in de weg kan zitten. Wanneer een componist al te veel waarde zou hechten aan datgene dat wordt geleerd tijdens de muziektheorielessen (bijvoorbeeld over kwint- en octaafparallelen) zal hij worden belemmerd in zijn vrijheid om kunstwerken te scheppen. Zou er ten aanzien van compositie een lans te breken zijn voor de autodidactiek? Een autodidact is iemand die zichzelf buiten de academische wereld om ontwikkelt. Autodidacten leren door experimenteren, ervaring en reflectie, zonder formele begeleiding van een leraar of academie. Erik Satie (1866-1925) is een voorbeeld van een autodidact. Hij werd toegelaten tot het Parijse conservatorium maar werd al snel weggestuurd wegens gebrek aan talent! George Gershwin (1898-1937) had geen formele compositieopleiding gedaan maar leerde via praktijkervaring in Tin Pan Alley (New Yorkse muziekscene). Componisten als Arnold Schönberg en Maurice Ravel hadden Gershwin hoog zitten en vonden dat hij als autodidact zich het beste kon ontwikkelen. De kracht van de autodidact ligt in zijn onafhankelijkheid en zijn vermogen om zijn eigen creatieve pad te

¹ Frans Brouwer: Hegel noemt dat "aufheben". Dat heeft een dubbele betekenis: opheffen in de zin van de these en antithese verlaten, maar ook in de betekenis van opheffen, op een hoger plan tillen.

² Leo Samama: Je begeeft je hier op glad ijs.... Het zoeken naar het onmogelijke, onbekende en misschien wel onbereikbare is een typisch romantische notie, die bepaald niet door elke (ook vooraanstaande) kunstenaar wordt aangehangen.

volgen. Toch vereist dit de moed om kritiek te ontvangen en de openheid om te leren van het publiek, wat de dialoog tussen de kunstenaar en zijn omgeving essentieel maakt voor de groei van het werk. Bovendien is zelfkritisch vermogen voor een autodidact essentieel.

Hoewel autodidacten als Satie en Gershwin buiten het academische systeem om hun eigen stem vonden, zijn er ook talloze kunstenaars die binnen een opleiding groeiden, maar zich daar later van losmaakten.

Picasso zei ooit: "Het kostte me vier jaar om als Rafaël te schilderen, maar een heel leven om weer als een kind te kunnen tekenen." Wat hij bedoelde was dat hij pas nadat hij technische beheersing had bereikt, hij vrijheid vond in zijn werk. Picasso's uitspraak suggereert dat vrijheid en spontaniteit alleen kunnen ontstaan nadat men techniek en discipline volledig beheerst heeft. Het is een proces van beheersing en loslaten, waarbij de kunstenaar leert van zowel zijn vakmanschap als zijn verlangen naar vernieuwing. Deze uitspraak staat haaks op het idee van de autodidactiek.

Conclusie

Het is niet uitgesloten dat een chef-kok van een driesterrenrestaurant zo nu en dan heel veel zin heeft in een hamburger bij een fastfoodtent. Evenzeer is het mogelijk dat een vernieuwende kunstschilder (kunst) veel plezier kan beleven aan het lezen van een stripboek. Een componist kan soms met liefde een heel eenvoudig stukje voor een leerling componeren (ambacht) waarbij hij rekening houdt met de technische capaciteiten van de leerling, ook wanneer dat betekent dat hij niet alle noten kan schrijven die hij eigenlijk artistiek gesproken had willen schrijven. Een beiaardier zou misschien louter hoogwaardige muziek willen spelen maar moet ook tegemoetkomen aan die luisteraar die een lied van een volkszanger wil horen. De artisan zou gezien kunnen worden als iemand die schakelt tussen de velden. De hamburger-bakker die met een smaak komt die verrast, het stripboek dat toch meer diepgang heeft dan het in eerste instantie lijkt te hebben, het volkse liedje dat meer poëzie in zich draagt dan de melodie ervan doet vermoeden. Scheidingslijnen tussen waar ambacht eindigt en waar kunst begint, zijn dikwijls moeilijk aan te geven. In het onderwijs zit een fundamenteel hiaat als het gaat om zintuigelijke waarneming. Slechts een enkeling kijkt in de stad om zich heen naar alle architectuur en nog minder mensen hebben een idee wat ze zien. Met de kunst van het luisteren naar muziek is het over het algemeen al niet veel beter gesteld. En hoeveel mensen proeven het verschil tussen gebak van de banketbakker en van de gewone bakker? Juist door onderontwikkeling in perceptie is het moeilijk om te duiden wat ambacht en wat kunst is. De ene vindt dit en de ander vindt dat. Maar vindt iemand dat echt of ziet hij de zaken gewoon niet goed? Vroeger hoorde je nog wel eens iemand zeggen over het werk van Karel Appel: "Ik vind het niks maar misschien ben ik er gewoon te stom voor." Een heerlijke bescheidenheid maar helaas wordt deze bescheidenheid meestal niet vergezeld met de wens om zich in het werk van een Karel Appel te gaan verdiepen. Ambacht is meetbaar, het werk van de artisan ook maar wat kunst en kitsch is, is subjectief. "Over smaak valt niet te twisten" is een vaak gebezigde uitspraak. Het is echter juist zó leuk om over smaak te discussiëren. Is het mogelijk om toch enige duiding over compositorische kwaliteit te formuleren? Hoe kan het dat "Spiegel im Spiegel" van Arvo Pärt zo mooi is terwijl het eigenlijk ook een beetje onzinmuziek is? (Als ik zo vrij mag zijn). Is kitsch ook kunst? Genoeg vragen voor een volgend essay!

Dankwoord

Graag dank ik Frans Brouwer (docent, Erasmus Universiteit Rotterdam), Leo Samama (musicoloog & componist) en Wilfried van Sark (professor, Universiteit Utrecht) voor het kritisch doorlezen van mijn essay.

Aanbevolen boeken voor verdere verdieping

Over ambacht en vakmanschap:

- **Sennett, R. (2008). *The Craftsman*. Yale University Press.**
Een diepgaande analyse van ambachtelijkheid, vakmanschap en de waarde van handwerk in de moderne tijd.
-

Over kunst en kunstenaarschap:

- **Tolstoj, L. (1898). *Wat is kunst?***
Een klassiek essay waarin Tolstoj kunst definieert als een vorm van communicatie die moreel en spiritueel moet zijn.
-

Over de artisan:

- **Risatti, H. (2007). *A Theory of Craft: Function and Aesthetic Expression*. University of North Carolina Press.**
Onderzoekt de rol van de artisan als een schepper die techniek en esthetiek verenigt.
-

Over kitsch:

- **Kulka, T. (1996). *Kitsch and Art*. Penn State University Press.**
Een filosofische analyse van kitsch en de esthetische waarde daarvan.
 - **Greenberg, C. (1939). *Avant-Garde and Kitsch*. In *Partisan Review*, 6(5), 34-49.**
Een klassiek essay waarin Greenberg kitsch tegenover de avant-garde plaatst.
-

Over dialectiek en filosofie:

- **Hegel, G. W. F. (1807). *Phänomenologie des Geistes*. Meiner Verlag.**
De grondslag voor Hegels dialectiek en zijn opvattingen over zelfbewustzijn en innerlijke reflectie.